

Słowo od Redaktorek Tematycznych

Cyber- i popkultura w ostatnich dekadach stały się nie tylko przestrzeniami produkcji i konsumpcji rozrywki, lecz także arenami walki o reprezentację, sprawiedliwość i alternatywne narracje. W czasach, gdy technologie cyfrowe głęboko przenikają codzienność, a kultura popularna stanowi jedno z głównych narzędzi kształtowania społecznych wyobrażeń, queerowanie tych obszarów zyskuje szczególne znaczenie. Pod pojęciem queerowania rozumiemy różnorodne strategie, które podważają mechanizmy normatywnej przemocy związanej z wymuszaniem jednoznacznej identyfikacji płciowej i/lub seksualnej. Obejmują one badanie form oporu wobec tych mechanizmów, a także proponowanie nowych sposobów myślenia o rzeczywistości i przyszłości. Teoria queer nie neguje indywidualnych doświadczeń jednostek, lecz poddaje krytyce dydaktyczne relacje władzy, oferując alternatywne perspektywy i narzędzia analizy.

Słowo *queer* początkowo funkcjonowało jako obraźliwe określenie osób homoseksualnych. Z czasem jednak, jak w 1990 roku wskazywała Teresa de Lauretis, zostało przejęte przez osoby nieheteronormatywne, zyskując afirmatywny wymiar. Termin *queer* – podobnie jak *kamp* – może być używany w różnych funkcjach: jako rzeczownik (określający kogoś lub coś), przymiotnik (opisujący cechy osoby lub rzeczy), czasownik (wskazujący na działanie, czynność) czy przysłówek (oznaczający działanie „wywrotowo” lub „dziwnie”). Queerowanie może być podejściem politycznym, etycznym, estetycznym, sposobem interpretacji lub widzenia świata, perspektywą lub orientacją, a także strategią identyfikacji i deidentyfikacji. Pojęcie to odnosi się zatem zarówno do podmiotowości, jak i praktyk społecznych oraz relacji międzyludzkich.

Co jednak najważniejsze, w świetle teorii queer tożsamość jest postrzegana jako społecznie konstruowana, wielowymiarowa, zmienna i płynna, a nierzadko również wewnętrznie sprzeczna. Takie podejście pozostaje w opozycji zarówno do esencjalistycznego rozumienia tożsamości jako zbioru stałych, wrodzonych cech powiązanych z biologicznym determinizmem, jak i do modelu rozwojowego, który zakłada, że do tożsamości się „dorasta” w wyniku złożonych procesów poznawczych i psychospołecznych. Odrzucając stabilne kategorie tożsamości, teoretycy queer proponują poststrukturalne ujęcie, które oferuje alternatywne spojrzenie na normy społeczne, hierarchie i relacje władzy. W tym podejściu nie istnieje „prawdziwa tożsamość” (ani wrodzona, ani odkrywana w trakcie dojrzewania); zamiast tego ludzie doświadczają pragnień, przeżywają emocje, podejmują różnorodne aktywności (w tym akty seksualne czy performanse płciowe), a ich tożsamość jest procesem, ciągłym stawianiem się, a nie stałą esencją.

Współczesna teoria queer ma charakter interseksjonalny. Oznacza to, że choć queer studies koncentrują się na kwestiach płci i seksualności, jednocześnie łączą je z analizą takich wymiarów tożsamości jak: stopień sprawności, pochodzenie etniczne i narodowe, kolor skóry, religia lub wyznanie, status ekonomiczny, sytuacja rodzinna

i inne wzajemnie przenikające się aspekty doświadczenia. W tym kontekście, jak zauważa Joanna Krakowska w analizie współczesnego queerowego performansu, queer staje się „alternatywną metodą poruszania istotnych tematów współczesności [...]”. Ubóstwo, przemoc, gentryfikacja, rasizm, historyczna amnezja to tematy, którym warto przyglądać się z odmiennej perspektywy [...]. Queer to nie seksualność, lecz raczej «punkt widzenia», patrzenie z ukosa, do góry nogami albo z boku” (Krakowska 2020: 43).

Niniejszy numer czasopisma „Studia de Cultura” eksploruje różnorodne sposoby, w jakie queerowanie manifestuje się w cyber- i popkulturze, stając się narzędziem sprzeciwu wobec dominujących narracji oraz katalizatorem dla nowych form oporu i kontestacji. Osoby, które napisały teksty zamieszczone w tym tomie, badają, jak posthumanistyczne perspektywy, technokultury, alternatywne tożsamości oraz estetyki subwersywne wpływają na transformację kulturowych krajobrazów.

Pierwszy ze znajdujących się w numerze tekstów ma charakter teoretyczny. Anna Turczyn podnosi dwa aspekty queeru: dyskursywny i doświadczeniowy, zwracając uwagę na queer jako to, co pisane, i to, co przeżywane, oraz na ich relację do normy. „Jak myśleć queer, żeby to, co nienormatywne, nie było postrzegane dialektycznie i konfrontacyjnie?” – pyta Turczyn. Zamiast podążać tropem foucaultowskim badaczka proponuje ujęcie, które w mniejszym stopniu opierałoby się na negacji ustalonych norm, w większym zaś – na kreacji. W tym celu sięga po późne pisma Jacquesa Lacana, stanowiące próbę opracowania dyskursu psychoanalitycznego, który nie utrwałaby normatywizacji. Jak wskazuje Turczyn, choć queer jako postawa teoretyczna czy dyskurs definiuje się poprzez negację normy – a zatem w odniesieniu do niej – przeżywanie queeru jako praktyki seksualnej (czy tożsamościowej) nie pozwala poddać się procesom normatywizacji. Proponowana w tekście perspektywa lacanowska pozwalałaby pogodzić zapośredniczenie queeru w nieuchronnie uniwersalizującym języku z perspektywą jednostki i jej doświadczeń.

Karolina Juras i Agnieszka Skorupa również zastanawiają się nad problemem reprezentacji. Oddają głos osobom queerowym, zdając sprawę z badań na temat recepcji postaci transpłciowych w filmach i serialach. Autorki przeprowadziły wywiad częściowo ustrukturalizowany z pięcioma osobami transpłciowymi, którym zaprezentowano film krótkometrażowy o osobie niebinarnej. Wywiady nie dotyczyły wyłącznie emocji towarzyszących odbiorowi tej produkcji – film stanowił bowiem pretekst do rozmowy na temat szerszego zagadnienia, jakim jest obecność osób transpłciowych w tekstach kultury. Celem badania było ustalenie, jak te reprezentacje są postrzegane przez osoby transpłciowe, czy mają dla nich związek z postrzeganiem ich własnej tożsamości i jak według nich wpływają na postrzeganie osób transpłciowych w społeczeństwie. Choć próba badawcza wydaje się niewielka, wyłaniający się z wypowiedzi osób badanych obraz jest złożony, a artykuł stanowi fenomenalną ilustrację tego, jak heterogeniczną grupę stanowią osoby transpłciowe i jak zróżnicowane mogą być ich opinie.

Wywiadami posłużyły się również Katarzyna Górak-Sosnowska, Beata Abdallah-Krzepkowska i Magdalena Stoch, które podjęły się zbadania stosunku polskich konwertytek na islam do osób LGBT+. Ich artykuł zarysowuje złożony i zmienny

historycznie stosunek islamu do homoseksualności i zwraca uwagę na istotny w tym kontekście prywatny wymiar relacji z Bogiem. Przeprowadzone w czasie nagonki na osoby LGBT+ w Polsce wywiady z kobietami, które przeszły na islam, pokazują, w jak dużym stopniu ich status jako przedstawicielek negatywnie stereotypizowanej mniejszości religijnej wpływa na postrzeganie innych grup mniejszościowych. Jak się okazuje, doświadczenie wykluczenia i dyskryminacji sprawia, że niektóre polskie muzułmanki postrzegają swoją sytuację jako analogiczną do osób LGBT+, nie tylko z nimi empatyzując, ale niekiedy idąc z nimi ramię w ramię w czasie protestów czy parad równości.

Szerokie i interseksjonalne rozumienie queeru jako nienormatywności otwiera na perspektywy nie tylko osób o ekspresji płciowej czy orientacji psychoseksualnej innych niż dominujące, ale również choćby na doświadczenia osób neuroróżnorodnych. Ten właśnie wątek podniesiony zostaje w artykule Martina Jezierskiego, który bada recepcję *Star Treka* i jego bohaterów wśród osób neurotypowych i nieneurotypowych. *Star Trek*, wielokrotnie opisywany w kontekście potencjału emancypacyjnego różnych grup mniejszościowych, w zadziwiająco małym stopniu został dotąd przebadany pod kątem reprezentacji neuroróżnorodności – zwłaszcza biorąc pod uwagę, że stereotyp osoby fanowskiej splata się bardzo mocno ze stereotypem autyzmu. Badania Jezierskiego pozwalają nie tylko zweryfikować ten stereotyp, ale dają wgląd w kompletnie odmienne postrzeganie tych samych postaci przez osoby autystyczne i nieautystyczne oraz w to, w jaki sposób partycypacja w fandomie lub konsumpcja pewnych tekstów kultury może wpływać na wyobrażenie o sobie.

Kolejny z tekstów, artykuł Agnieszki Żur, kontynuuje wątek popkulturowy, skupiając się na queerowych reinterpretacjach najsłynniejszego fikcyjnego detektywa. Sherlock Holmes, jak wykazuje Żur, od dekad poddawany jest queerowym transformacjom, poczynając od powieści homoerotycznej *The Sexual Adventures of Sherlock Holmes*, kończąc na dziesiątkach tysięcy fanfików poświęconych relacji Holmesa z Johnem Watsonem, a przyjmowane przez osoby tworzące taktyki bywają bardzo odmienne.

Gabriela Bieryt w tekście poświęconym Marvel Cinematic Universe również podnosi problem fanowskiego odbioru, zwracając uwagę na rozdzźwięk pomiędzy oczekiwaniami części fandomu a działaniami właścicieli praw autorskich. Bieryt dokonuje szczegółowego, chronologicznego przeglądu produkcji Marvela pod kątem reprezentacji osób queerowych. Choć przez lata była ona w MCU obiecywana, uparcie okazywała się nieobecna, trzecioplanowa, marginalna lub oparta na niedopowiedzeniach, a główną strategią działania Disneya pozostawała *queerbaiting*. Artykuł młodej badaczki zdaje sprawę z powolnych przemian w obrębie jednej z najpopularniejszych franczyz świata.

Temat dosłownej reprezentacji osób queerowych w komiksach porusza Marcin Chudoba, analizując przemiany rynku mangi w Polsce. Badania ilościowe Chudoby stanowią cenne źródło dla historyków komiksu, pozwalają stworzyć pełnowymiarowy obraz Boys' Love (potocznie określanego jako *yaoi*) w pierwszych dwóch dekadach funkcjonowania mangi na polskim gruncie, pokazują perturbacje, jakie odbiór gatunku przechodził, oraz przemiany w podejściu wydawców do wątków queerowych.

Ostatni z artykułów naukowych w numerze poświęcony został polskiej literaturze dla młodzieży w XXI wieku i stopniowo rosnącej w niej obecności wątków dotychczas tabuizowanych, takich jak tożsamość płciowa, orientacja psychoseksualna czy doświadczenia osób zmarginalizowanych. Jak pokazuje Klaudia Pocheć, nawet gdy osoby niecisheteronormatywne zaczęły pojawiać się w polskiej literaturze młodzieżowej, długo wątki im poświęcone skupiały się wyłącznie na ich rozterkach bądź obawach; dopiero *Fanfik* Natalii Osińskiej zmienił tę sytuację, dostarczając pozytywnej reprezentacji osób queerowych i relacji, które mogą nawiązywać. O reprezentacji osób transpłciowych traktuje również książka *CiałoTeksty*, recenzowana przez Stoch, a wątek wykluczeń i przemocy podnoszony jest też w innym, już feministycznym kontekście przez Bieryt w recenzji *Czarnej skrzynki* Shiori Itō.

Oddajemy w ręce osób czytających tom, który nie tylko zgłębia fenomen queerowania w cyber- i popkulturze, ale także zachęca do krytycznego namysłu nad potencjałem kultury jako przestrzeni zmiany społecznej. Mamy nadzieję, że zebrane w nim teksty staną się inspiracją dla dalszych badań, twórczych reinterpretacji i aktywistycznych działań na rzecz bardziej inkluzywnej i różnorodnej przyszłości.

Magdalena Stoch, Agnieszka Urbańczyk

Bibliografia

- Blackburn Mollie V., Clark Caroline T., Nemeth Emily A. 2015. "Examining Queer Elements and Ideologies in LGBT-Themed Literature: What Queer Literature Can Offer Young Adult Readers". *Journal of Literacy Research* nr 47(1). 11–48. <https://doi.org/10.1177/1086296X15568930> (dostęp: 16.11.2024).
- Kochanowski Jacek, Mizielińska Joanna. 2014. Queer [hasło]. W: *Encyklopedia gender: płęć w kulturze*. Monika Rudaś-Grodzka i in. (red.). Warszawa. 461–464.
- Krakowska Joanna. 2020. *Odmieńcza rewolucja. Performans na cudzej ziemi*. Kraków–Warszawa.
- Seidman Steven. 2009. *Społeczne tworzenie seksualności*. Warszawa.
- Taylor Jodie. 2012. *Playing it Queer: Popular Music, Identity and Queer World-Making*. <https://doi.org/10.3726/978-3-0351-0420-2> (dostęp: 16.11.2024).